

Královna Kunhuta

Michaela Balousová

Kunhuta Haličská nebo také Mačevská či Černigovská, nesprávně někdy nazývaná Uherská, je poměrně rozporuplnou, a přitom výraznou postavou českých dějin, které však dosud až na výjimky nebyla věnována dostatečná pozornost. Tato zajímavá dáma, jejíž osud byl plný nečekaných zvratů, vyvolává protichůdné názory jednotlivých historiků. Podívejme se nyní na její osobnost bez emocí a se snahou o pochopení jejích, někdy na první pohled ne zcela logických, kroků.

Dívka

Kunhuta se narodila jako jedno z několika dětí Anny, dcery uherského krále Bély IV., a Rostislava Michajloviče Černigovského, později mačevského bána, z rodu Rurikovců. Datum narození, dokonce ani rok neznáme – můžeme jej pouze odhadnout. Pravděpodobně spatřila světlo světa okolo roku 1245; V. Novotný uvažuje o sedmnácti letech, maximálně o dvaceti,¹ v okamžiku její svatby s Přemyslem, V. Vaníček přibližně o sedmnácti.² O jejím dětství či dospívání mnoho nevíme. Zřejmě trávila většinu života na dvoře svého děda, uherského krále, jehož vazalem se po neúspěchu v Kyjevské Rusi v důsledku tatarského vpádu stal její otec – jako mačevský bán. Tradují se i historiky o Kunhutě jako nejoblíbenějším vnoučeti starého krále Bély, jejich věrohodnost však není příliš vysoká. Její snad poklidný život na uherském dvoře měl zásadním způsobem změnit rok 1260, konkrétně 12. červenec. Ale vraťme se na začátek.

České království a Uherské království představovala od poloviny 13. století dva ambiciózní rivaly, z nichž oba usilovali o zásadní vliv ve středoevropském prostoru. Roku 1246 byl zabit babenberský vévoda, Fridrich II. Bojovný, vládce Rakous a Štýrska. Po různých peripetiích byl vládcem Rakous uznán Přemysl, který svůj nárok podpořil sňatkem s Markétou, sestrou zemřelého vévody Fridricha, vdovou přibližně ve věku Přemyslova otce Václava.

Osud další babenberské země, Štýrska, byl však složitější. Mezi Přemyslem a Bélou došlo – po určitých bojích – roku 1254 k dohodě, podle níž větší část Štýrska připadla Uhrám, menší díl měl patřit Přemyslovi.³ Ani jeden z panovníků patrně nepokládal tuto dohodu za definitivní, takže boj o Štýrsko se měl na několik dalších let stát záminkou k takzvaným česko-uherským válkám. Ty vyvrcholily právě bitvou u Kressenbrunnu 12. července 1260 u řeky Moravy nedaleko dnešního trojmezí Rakousko-Slovensko-Maďarsko. V této bitvě český král zvítězil a potvrdil jak pozici středoevropského hegemona, tak i připojení Štýrska ke svému soustátí.

Přemysla kromě válek s Uhry trápila možná závažnější otázka – nástupnická. Ze svazku s Markétou těžko mohl očekávat následníka, proto vytvořil jakousi rodinnou, snad fungující, leč nemanželskou náhražku s Anežkou zvanou Palcéřík (více o ní v článku). Ze vztahu se narodil nejméně jeden syn – Mikuláš a dvě dcery. Právě z Mikuláše zamýšlel Přemysl učinit českého krále, proto požádal papeže Alexandra IV. o legitimaci jeho tří dětí (Mikuláše a dvou dcer). Ten nejprve v dokumentech z podzimu roku 1260⁴ uvedl, že „nemanželský původ

¹ NOVOTNÝ, Václav: České dějiny dílu I. část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253-1271). Laichter, Praha, 1937, s. 105.

² VANÍČEK, Vratislav: Velké dějiny země Koruny české III. 1250-1310. Paseka, Praha-Litomyšl, 2002, s. 93.

³ Prameny a literaturu srov. u článku o Markétě Babenberské.

⁴ Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RBM): II. (1253-1310), ed. Emler, Josef, Praha, 1882, č. 269, s. 102, a č. 270, s. 103, shodně Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB): Tomi V Fasciculus primus, ed. Jindřich Šebánek, Sáša Dušková. Academia, Praha, 1974 č. 239, s. 370 a násl. a č. 240, a. 371 a násl.

Přemyslových dětí jim nemá být na překážku v dosahování všech světských hodností“.⁵ V další listině z 21. října 1260⁶ však upřesnil, že mezi tuto legitimitu nelze zahrnout nárok na český trůn. Přemyslovi tedy nezbývalo nic jiného než se poohlédnout po nevěstě, nové manželce, která by byla schopna dát Přemyslovi (legitimního) dědice. Současně bylo vhodné stvrdit mír s uherským králem prostřednictvím sňatku. Jeho volba snad padla nejprve na Bělovu dceru Markétu, v té době jeptišku, která jej však měla odmítnout z důvodu předchozího složení řeholních slibů.⁷ Obě strany se nakonec domluvily na Kunhutě, Bělově vnučce. Nejprve na konci března 1261 proběhla jednání mezi českou a uherskou stranou, na nichž snad došlo mimo jiné k dohodě ohledně svatby, která se uskutečnila 25. října 1261 v Prešpurku (Bratislavě⁸). Dispens byla udělena novým papežem Urbanem IV. až dodatečně.⁹ Zdá se, že sama Markéta se rozvodu nijak nebránila, neboť zřejmě chápala jeho nutnost.¹⁰ Jak vidíme, sňatek byl výsledkem diplomatických jednání a také absence Přemyslova následníka. Sama Kunhuta se k budoucímu spojení zřejmě vůbec nevyjádřila. Jak mohla celou situaci přibližně šestnáctiletá dívka chápat? Malá Kunhuta zřejmě byla vychována k poslušnosti a sňatku s určeným ženichem, který nepochybně neměl dosáhnout Přemyslova významu, ovšem nelze vyloučit, že v daném okamžiku chtěla raději zůstat v klidu domova, a nikoliv se vrhnout do dobrodružství v neznámé zemi s cizím mužem. Přemysl byl však mužem v nejlepších letech s pověstí neporazitelného válečníka, rytíře vedoucího v Praze nákladný dvůr. Nevíme ani, zda Přemysl Kunhutu před sňatkem viděl (byl v takovém postavení, že si mohl nevěstu vybírat, a spolu s plodností mohla být krása základní podmínkou kladenou na potenciální manželku) – vyloučit to nemůžeme, nicméně doložit také ne.

Každopádně dva měsíce po sňatku, 25. prosince 1261, byli Přemysl a Kunhuta v bazilice sv. Víta na Pražském hradě korunováni českým králem a královnou.¹¹ V Praze již tou dobou zcela nepochybně nebyla ani Markéta Babenberská (podle Druhého pokračování Kosmova měla odjet z Čech do Rakous 18. října 1261¹²), ani Anežka Palcéřik; lze se domnívat, že by Přemysl ani jednu z nich nevystavil takovému ponížení, bylo však zřejmě otázkou času, kdy se o Přemyslově nemanželské rodině i o své hlavní úloze dozví. Asi však nebudeme příliš daleko od pravdy, pokud budeme považovat Kunhutin vztah k Přemyslovi za poměrně nerovný – alespoň v počátcích – vztah životem protřelého světáka s dívkou, jež k němu obdivně vzhlíží a sama si hledá své místo na slunci.

Manželka

Kunhutin úkol v manželství s českým králem byl jasný – porodit dědice. To však trvalo poměrně dlouho (do roku 1271). Zřejmě v lednu roku 1265 se královskému páru narodila dcera Kunhuta (je otázkou, zda byla pojmenována po mamince, či babičce, tedy Přemyslově matce Kunhutě Štaufské), kterou 2. února v Praze pokřtili tři biskupové – pražský, olomoucký a bamberský.¹³ Dne 5. září 1269 přišla na svět další dcera,¹⁴ tentokrát pojmenovaná po své

⁵ ŽEMLIČKA, Josef: Století posledních Přemyslovců, Panorama, Praha, s. 116.

⁶ RBM II č. 274, s. 105, shodně CDB V/1 č. 244, s. 376

⁷ Toto vyplývá z legend o sv. Markétě, srov. PRAŽÁK, Richard: Legendy a kroniky Koruny uherské. Praha, Vyšehrad, 1988, s. 161. Např. Václav Novotný však žádost o Markétinu ruku zpochybňuje jako nepodloženou (NOVOTNÝ, s. 106).

⁸ Viz např. Pokračovatelé Kosmovi. Úvod napsali Marie Bláhová a Zdeněk Fiala, z latinského originálu přeložili Karel Hrdina, Václav Vladivoj Tomek a Marie Bláhová. Svoboda, Praha, 1974, s. 130.

⁹ RBM II č. 355, s. 137, shodně CDB V/1 č. 324, s. 479 a násl.

¹⁰ K okolnostem rozvodu i postoji Markéty a kurie srov. článek o ní a také NOVOTNÝ, s. 102 a násl.

¹¹ Pokračovatelé Kosmovi, s. 130, RBM II č. 340, s. 130, shodně CDB V/1 č. 305, s. 453 a násl.

¹² Pokračovatelé Kosmovi, s. 130

¹³ Pokračovatelé Kosmovi, s. 132. Jejich přítomnost v Praze je doložena mj. listinou RBM II č. 472 s. 183 a násl. z 3. února 1265, shodně CDB V/1 č. 431, s. 639 a násl.

¹⁴ Pokračovatelé Kosmovi, s. 136

pratetě Anežce, později svatě. Vytouženého dědice se král dočkal až 27. září 1271, tedy v předvečer svátku svatého Václava, po němž byl následník také pojmenován.¹⁵ Co zažívala česká královna v této době, nevíme, nicméně po celý středověk byla případná neplodnost či rození dcer dáváno za vinu vždy ženě; dá se tedy předpokládat, že se touto situací velmi trápila. Kromě výše uvedených tří dětí pravděpodobně měli Kunhuta s Přemyslem ještě další, ačkoliv o nich nemáme přesné informace. Zbraslavská kronika kromě dvou dcer uvádí i tři syny, z nichž ovšem dva měli zemřít jako děti.¹⁶ Další vodítko nám může poskytnout fragment náhrobku v Anežském klášteře, o němž se někteří historici domnívají, že měl patřit nám neznámé dceři Kunhuty a Přemysla Markétě, jejíž datum úmrtí měl přečíst ještě Bohuslav Balbín jako 24. srpen 1277.¹⁷ Kdy se měly tyto tři jinak nedoložené děti narodit? Uvažovat můžeme jak o období mezi narozením Kunhuty a Anežky (téměř 5 let), tak i po narození Václava.¹⁸ Kateřina Charvátová se domnívá, že žádné z dalších potomků nemohlo přijít na svět před Kunhutou, neboť ta měla být prvorozeným dítětem, ač tuto svou domněnku nijak nedokládá.¹⁹ Dle mého názoru ani není tato varianta vyloučena, protože Kunhuta nemusela být prvním narozeným potomkem, ovšem zcela jistě prvním, který přežil kritický novorozenecký věk.

Nevíme samozřejmě, jak se k celé situaci stavěl Přemysl, například zda své manželce rození dcer určitým nepřijemným způsobem vyčítal. O vzájemném vztahu a soužití obou manželů vlastně nevíme téměř nic. Máme doložen Přemyslův poněkud neobvyklý dar manželce, párek lvů od benátského dóžete.²⁰

Pokud jde o politické pozadí té doby, hegemonie Přemyslovy vlády pokračovala i v 60. letech, toto období se vyznačuje nebývalým klidem – alespoň z českého hlediska. Koncem 60. let se jevila jako vysoce aktuální otázka nástupnictví v Korutanech. Oldřich, vévoda korutanský a Přemyslův bratranec (Oldřichova matka Judita byla sestrou krále Václava I.) a také spojenec, neměl dědice.²¹ Jeho mladší bratr Filip byl určen k církevní dráze, na níž ovšem – jako arcibiskup salcburský a poté i patriarcha aquilejský – proslul svou prostopášností,²² kvůli níž byl nakonec z postu salcburského arcibiskupa sesazen. Patrně z tohoto důvodu se Oldřich snažil, aby jeho dědictví nedostal bratr Filip, ačkoliv to odporovalo všem dobovým zvyklostem i právu. V prosinci roku 1268 proto uzavřel Oldřich s Přemyslem v Poděbradech smlouvu, na jejímž základě se měl stát dědicem sponheimských zemí právě český král,²³ přestože stále žil již zmíněný Oldřichův bratr Filip. Král Přemysl snad spoléhal na rozkoly v Říši a na snahu kteréhokoliv ze dvou římských králů, jimiž tehdy byli Richard Cornwallský a Alfons Kastilský, získat na svou stranu silného spojence, aby mu případně dědictví po Oldřichu Korutanském udělil v léno, jak uvádí např. J. Žemlička.²⁴ K již tak rozlehlému soustátí (České království, Rakousko, Štýrsko, Korutany) nakonec Přemysl připojil roku 1266 i Chebsko²⁵ a později Pordenone.²⁶ Filip Korutanský se však nemínil vzdát

¹⁵ Viz např. CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Václav II.: král český a polský. Vyšehrad, Praha, 2007, s. 18, Zbraslavská kronika (*Chronicon aulae regiae*). Text kroniky přeložil František Heřmanský, verše Rudolf Mertlík, předmluvu napsal a odbornou revizi překladu provedl Zdeněk Fiala. Praha, Svoboda, 1976, s. 34.

¹⁶ Zbraslavská kronika, s. 36

¹⁷ K tomu viz např. SOUKUPOVÁ, Helena: Anežský klášter v Praze. Odeon, Praha, 1989, s. 181 a 182 nebo CHARVÁTOVÁ, s. 32.

¹⁸ Obdobně rejstřík osob in kolektiv autorů: Přemyslovci. Budování českého státu. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2009 s. 569.

¹⁹ CHARVÁTOVÁ, s. 33

²⁰ RBM II č. 1202, s. 521

²¹ Např. NOVOTNÝ, s. 195 a násl.

²² Komentář ke Zbraslavské kronice (Zbraslavská kronika, s. 421), NOVOTNÝ, s. 123, 124 a 200.

²³ RBM II č. 630, s. 246, shodně CDB V/2 č. 573, s. 152 a násl.

²⁴ ŽEMLIČKA: Století, s. 120

²⁵ Srov. Privilegium pro chebské měšťany z května 1266, viz RBM II č. 516, shodně CDB V/1 č. 470

a požádal o pomoc nového uherského krále Štěpána.²⁷ Roku 1270 začala drobnými potyčkami a šarvátkami další česko-uherská válka, která skončila Přemyslovým tažením do Uher²⁸ a následným mírovým jednáním v červenci roku 1271 před Bratislavou,²⁹ kdy byl král Štěpán nucen uznat Přemyslovy nároky ve Štýrsku, Korutanech, Kraňsku i Vindické marce. Po Štěpánově smrti v srpnu roku 1272³⁰ opět propukly boje mezi Uhry a česko-rakouskými oddíly, které vyvrcholily takzvanou čtvrtou česko-uherskou válkou. Roku 1273 dostihla Přemysla rána v podobě zvolení Rudolfa Habsburského ve Frankfurtu nad Mohanem³¹ římským králem.³²

Když 2. dubna 1272³³ zemřel jeden z římských králů, Richard Cornwallský, zřejmě většina knížat neočekávala nějakou výraznou změnu v kurzu směřování Svaté říše římské nebo politických poměrů. Druhý král, Alfons Kastilský, byl stále naživu a teoreticky bylo tedy možné očekávat pouze ukončení dvojvládí. Nicméně nestalo se tak, a ačkoliv to tak možná zpočátku nevypadalo, tento okamžik měl pro Přemysla, Kunhutu a vlastně celé České království zcela fatální důsledky.

Možná prvním, kdo projevil zájem o nového, tentokrát silnějšího římského panovníka, byl papež Řehoř X., který měl zájem na vybudování protiváhy rodu Anjou v Itálii,³⁴ respektive další křížové výpravě do Svaté země.³⁵ Nakonec začalo být zřejmé, že bude třeba uskutečnit novou volbu, kterou svolal Werner Mohučský na konec září do Frankfurtu nad Mohanem.³⁶ Rudolf Habsburský však nebyl jediným kandidátem na římský trůn, byl však nakonec vybrán přes určitou podporu poskytovanou Sigfrýdovi Anhaltskému.³⁷ Alfons Kastilský tedy po smrti Richarda Cornwallského,³⁸ na účast v nové volbě zřejmě rezignoval.³⁹ Českého krále, který byl v průběhu volby zaneprázdněn v Uhrách, zastupoval bamberský biskup Bertold.⁴⁰ Dle J. Šusty,⁴¹ který v tomto vycházel z názoru J. Golla,⁴² měl Přemysl trvat na nepotřebnosti nové volby s ohledem na stále trávající mandát Alfonse Kastilského.

Přes výše zmíněné okolnosti nová volba opravdu proběhla, 1. října 1273 byl ve Frankfurtu nad Mohanem opravdu zvolen švábský hrabě Rudolf Habsburský.⁴³ Přemysl protestoval proti jeho volbě,⁴⁴ což na ni ale v důsledku nemělo prakticky žádný vliv. Jedním z důvodů, proč

²⁶ Jako pán Pordenone se Přemysl nazývá mj. v listině z roku 1269 – RBM II č. 672, s. 261 a násl., shodně CDB V/2 č. 573, s. 152 a násl., Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) IV ed. Antonín Boček, Olomouc, 1845, č. 29.

²⁷ Např. Annales Melicenses, Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum (MGH SS), Tomus IX, ed. Georg Heinrich Pertz, Hannover, 1851, s. 510, byť s nesprávně uvedeným rokem 1272.

²⁸ Jindřich Heimburský, FRB III s. 314.

²⁹ RBM II č. 751, 752 a 753, shodně CDB V/2 č. 635, 636, 637

³⁰ Např. Continuatio Vindobonensis, MGH SS IX s. 704 nebo Jindřich Heimburský, FRB III s. 314.

³¹ Regesta Imperii (RI) VI 1273-1313, ed. Erste Abt. 1273-1291 Oswald Redlich, Innsbruck, 1898. Zweite Abt. 1291-1295 Vincenz Samanek, Innsbruck 1933-1935, č. -1

³² Viz např. Monumenta Germaniae Historica – Constitutiones et acta publica, Tomus III. Hannover – Lipsko, 1904-1906, č. 5, 6, 15, Pokračovatelé Kosmovi, ovšem s chybnou datací, s. 142, RI VI č. 1.

³³ Regesta Imperii (RI) V 1198-1272, ed. Julius Ficker – Eduard Winkelmann, Hannover, 1881-1901, č. 5520a

³⁴ Viz ŠUSTA, Josef: České dějiny. Dílu II. část 1. Laichter, Praha, 1935, s. 84, VANÍČEK, s. 141.

³⁵ VANÍČEK, s. 140

³⁶ RI VI č. -1

³⁷ RI VI č. -1, srov. ŠUSTA, s. 107 nebo VANÍČEK, s. 148

³⁸ ŠUSTA, s. 84 a násl., srov. RI VI č. -1

³⁹ RI V č. 5522a

⁴⁰ RI VI č. -1

⁴¹ ŠUSTA, s. 118

⁴² GOLL, Jaroslav: Zu Brunos von Olmütz Bericht an Papst Gregor X. In Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, XXIII. Band, Innsbruck, 1910, s. 487.

⁴³ RI VI č. -1

⁴⁴ RI VI č. 4c a RI VI č. 42d, byť, pokud jde o posléze zmíněnou listinu, Josef Šusta má za to, že nikdy nevyšla z Přemyslovy kanceláře (ŠUSTA, s. 125).

papež proti volbě nevystoupil, byl Rudolfův slib k výpravě do Svaté země.⁴⁵ Brzy po svém nástupu na sněmu v Norimberku konaném v listopadu 1274 nechal Rudolf prohlásit mimo jiné Přemyslova území mimo Čech a Moravy za odcizená, spadlá na Říši, a žádal o jejich vydání⁴⁶, zřejmě ve snaze zajistit dědictví svým dětem. Přemysl pochopitelně neuposlechl, takže na sněmu v Augšpurku v květnu roku 1275 dal Přemysla prohlásit za zbaveného nejen Rakous, Korutan, Štýrska, Kraňska a Chebska, ale pravděpodobně i Čech a Moravy.⁴⁷ V červnu téhož roku dokonce nechal vyhlásit nad českým králem klatbu.⁴⁸ Rudolfa, jehož si jeho volitelé nepochybně vybrali kvůli jeho nevýznamnosti (chápáno z říšského hlediska) a snadné ovladatelnosti, zřejmě netušili, že nový římský král své zvolení chápal jako jedinečnou příležitost k povznesení svého rodu. Z okolností vyplynulo, že v rámci zaalpské části Říše se utvořily dvě mocenské síly, které napříště budou stát proti sobě: Přemyslova a Rudolfova. Pro českého krále byla tato situace o to více ponižující z důvodu nerovnosti původu obou rivalů a také ztráty předchozího Přemyslova výsadního postavení.

Větším problémem se však stala rostoucí nespokojenost s Přemyslovou vládou v alpských zemích i v Českém království. Dne 24. června 1276 král Rudolf uvalil na Přemysla takzvaný aberacht (konečnou říšskou klatbu),⁴⁹ který se rovnal vyhlášení války. Rudolf spolu se svými spojenci vytáhl proti Přemyslovi. V již tak napjaté atmosféře proti české vládě otevřeně vystoupila šlechta v Korutanech a ve Štýrsku, totéž se opakovalo i u rakouské šlechty, kromě Vídně, jež zůstala Přemyslovi věrná. Vtom však přišla zpráva o povstání české šlechty; král Přemysl byl tak nucen přistoupit na Rudolfovy podmínky. Mezi ně patřila zejména Přemyslova rezignace na vládu v zemích mimo České království, obdržení Čech a Moravy v léno a také sňatkové spojení obou rodů.

S tím souvisí i nesrovnalostmi obestřený vstup nejstarší dcery Přemysla a Kunhuty do kláštera, který založila a v němž v té době stále žila Anežka Přemyslovna, Přemyslova teta, zřejmě na podzim roku 1277. Připomeňme, že Kunhuta byla zasnoubena nejmenovanému synovi Rudolfa Habsburského (zřejmě Hartmannovi) na základě arbitrážní smlouvy z 21. listopadu 1276.⁵⁰ Není zcela jasný motiv tohoto činu, který může být chápán v zásadě dvojím způsobem: buď bez politického pozadí jako poměrně logický krok mladé princezny následující příkladu své pratety v péči o chudé a životě v chudobě a čistotě, anebo jako protitah jejího otce, jímž chtěl dát Rudolfovi Habsburskému najevo, že prvorozená dcera českého krále si nemůže vzít syna pouhého říšského hraběte, a proto se raději zaslíbí Bohu.⁵¹ Tento výklad zastává i například Druhé pokračování Kosmovo.⁵² Tuto teorii zastává například Josef Žemlička, dle něhož se Přemysl „nechtěl sblížovat se „švábským hrabětem“, jímž pohrdal a s jehož náhlým vzestupem se nesmířil“.⁵³ Libor Jan však upozorňuje na časovou souslednost⁵⁴ vstupu Kunhuty do kláštera (údajně 8. září 1277) a uzavření třetí smlouvy s Rudolfem (12. září 1277)⁵⁵ a dále poukazuje na předchozí sňatkové dohody týkající se právě

⁴⁵ Viz např. RI VI č. 97

⁴⁶ MGH – Constitutiones et acta publica III č. 72 a násl.

⁴⁷ RBM II č. 962, s. 402 a násl., shodně RI VI č. 374 Výzvu Přemyslovi k vrácení zemí mimo České království zmiňuje k roku 1276 Druhé pokračování Kosmovo (Pokračovatelé Kosmovi, s. 143).

⁴⁸ RI VI č. 389a

⁴⁹ RI VI č. 565a

⁵⁰ RBM II č. 1050, s. 437 a násl., shodně CDB V/2 č. 822, s. 518 a násl.

⁵¹ Dle Vratislava Vaníčka šlo o projev Kunhutiny nechuti ke sňatkové politice (VANÍČEK, s. 179).

⁵² Pokračovatelé Kosmovi, s. 145.

⁵³ ŽEMLIČKA, Josef: Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2005, s. 122.

⁵⁴ Shodně ještě dříve Josef Šusta: podle něj především otázka Kunhutina sňatku nebyla řešena již v květnové, tedy druhé smlouvě, a dále ke vstupu do kláštera mělo dojít 8. září 1277, tedy čtyři dny před „zpečetěním traktátu mírového“, tedy třetí smlouvy mezi Přemyslem a Rudolfem (ŠUSTA, s. 244).

⁵⁵ Srov. JAN, Libor: Běda zemi, jejíž král jest dítě.

Hartmanna Habsburského a anglické princezny.⁵⁶ Nakonec dochází k závěru, že vstup Kunhuty Přemyslovny do kláštera se smlouvou s Habsburky nesouvisel.⁵⁷

V souvislosti s výše zmíněným povstáním české šlechty se poprvé výrazněji v českých dějinách objevuje Záviš z Falkenštejna, pozdější Kunhutin manžel a milenec. Považují za vhodné zmínit, že podle všeho sama Kunhuta v této těžké době stála při manželovi a Záviše pravděpodobně vůbec neznala; Záviš sám nedržel žádnou významnou funkci, takže ho nevidala u dvora. Některé názory ohledně počínajícího vztahu Kunhuty a Záviše a žárlivého Přemysla můžeme tudíž odeslat do říše legend.

Ačkoliv v listopadu roku 1276,⁵⁸ květnu⁵⁹ a září⁶⁰ roku následujícího došlo k výše zmíněným dohodám mezi stranami českého a římského krále, pro Přemysla šlo zřejmě pouze o dočasný klid zbraní do doby, než nasbírá dost sil k rozhodujícímu boji. Rok 1278 byl typický vzrůstajícím napětím mezi Přemyslem a Rudolfem a sbíráním vojsk do rozhodující bitvy. Ta se setkala 26. srpna na takzvaném Moravském poli, konkrétně u Suchých Krut (Dürnkrot v Dolním Rakousku blízko řeky Moravy).⁶¹

Kunhuta dlela zřejmě společně se svými dětmi Anežkou a Václavem v Praze, Kunhuta mladší pravděpodobně v Anežském klášteře. Nevíme, kdy a jakým způsobem se o výsledku bitvy dozvěděla. Můžeme se domnívat, že prvotní neschopnost uvěřit brzy vystřídala rozhodnost a snaha vše alespoň nějakým způsobem řešit. Zrodila se nová Kunhuta, žena jednající sama za sebe.

Samostatná žena

Bitvou na Moravském poli se život královny Kunhuty zásadně změnil. Z manželky předního evropského panovníka, jejímž hlavním úkolem bylo rození potomků a náležitá reprezentace královského majestátu, se najednou stala vdova, matka sedmiletého krále, nositelka přemyslovské tradice. Právě o této její životní fázi máme nejvíce informací a současně tato životní etapa budí tolik rozporuplných názorů.

Na České království se valila pohroma v podobě anarchie způsobené vnitřními rozpory i snahou cizích vládců podílet se na vládě či alespoň na kořisti bohatého království. Kunhuta zřejmě krátce po bitvě napsala dopis své švagrové, braniborské markraběnce Beatrix – Boženě, Přemyslově sestře, v níž ji žádá o ochranu prostřednictvím jejího syna, braniborského markraběte Oty Dlouhého,⁶² v jiné prosí o totéž přímo Otu⁶³ s tím, že král Přemysl svěřil před svou smrtí ji, děti i celou zemi do ochrany právě Otovi.⁶⁴ Bohužel se nám oba dokumenty dochovaly pouze ve formulářové podobě. Je obtížné říci, zda Kunhutiny obavy byly reálné, domnívám se, že kdyby ona sama necítila potřebu na nastalou situaci reagovat, oba zmíněné dopisy by nebyly připraveny. Mezitím král Rudolf táhl přes Moravu do Čech, Ota Dlouhý nakonec také, spolu s ním i Jindřich Vratislavský, další Přemyslův příbuzný.⁶⁵ Pražský hrad byl však zřejmě obsazen braniborským vojskem, takže Kunhuta s dětmi se pravděpodobně

⁵⁶ Tamtéž. Viz např. RI VI č. 912 či 1033, Foedera, conventiones, literæ, et cujuscunq[ue] generis acta publica, inter reges. Ed. Thomas Rymer, Tomi I pars I et II 1745, s. 172, ohledně jednání mezi anglickým a římským králem již v roce 1276 srov. Foedera, s. 154.

⁵⁷ Srov. JAN, Libor: Běda zemi, jejíž král jest dítě.

⁵⁸ RBM II č. 1050, s. 437, shodně CDB V/2 č. 822, s. 518 a násl.

⁵⁹ RBM II č. 1074, s. 450, shodně CDB V/2 č. 836, s. 541 a násl.

⁶⁰ RBM II č. 1089, s. 457, shodně CDB V/2 č. 846, s. 558 a násl.

⁶¹ Pokračovatelé Kosmovi, s. 148 a n., Jindřich Heimburský, FRB III s. 316

⁶² RBM II č. 1144, s. 491, shodně FRA VI č. 189

⁶³ RBM II č. 1145, s. 492, shodně FRA VI č. 188

⁶⁴ RBM II č. 1144

⁶⁵ Jeho babička Anna, provdaná za Jindřicha II. Slezského, a Václav I. byli sourozenci.

stáhla na Staré Město,⁶⁶ možná i do Anežského kláštera. Jednotlivá vojska mířila do Čech z různých směrů. Kunhuta, zřejmě zklamána Otovým chováním, hledala podporu u Jindřicha Vratislavského i u krále Rudolfa. Snad v polovině října roku 1278 se v Sedleckém klášteře⁶⁷ konalo jednání mezi Kunhutou a Rudolfem, královnu-vdovu měly dokonce doprovázet děti (zřejmě jen Václav s Anežkou).⁶⁸ Je pravděpodobné, že výsledkem těchto jednání je Kunhutin slib ohledně podmínek dalšího postupu, která se nám dochovala ve formuláři.⁶⁹ Rudolf jí měl poté potvrdit příjmy z Opavska.⁷⁰ Následně mělo dojít k jednáním mezi Otou a Rudolfem, snad opět v Sedlci; není jasné, zda se jich zúčastnila i královna Kunhuta, nebo zda její zájmy hájil ve smyslu předchozí dohody král Rudolf. Písemná dohoda, pokud existovala, se nám však nedochovala; správa Čech byla zřejmě na pět let⁷¹ svěřena Otovi Dlouhému, správa Moravy Rudolfovi Habsburskému, Jindřich Vratislavský obdržel Kladsko a Kunhuta určité statky na Opavsku. Je otázkou, jaké bylo Otovo postavení vůči Přemyslovým pozůstalým; on sám se v listině ze 7. prosince 1278 nazývá „poručíkem pana Václava“ – „*tutor domini Wenzeslai*“.⁷² Zřejmě se za králova poručníka považoval, ovšem o celé situaci nemáme přesné informace.

Pravděpodobně na konci roku 1278 či na počátku roku následujícího došlo k sňatku Kunhutiny dětí – Václava a Anežky, s dětmi římského krále Gutou a Rudolfem, zřejmě v Jihlavě,⁷³ byť některé prameny se zmiňují i o Čáslavi.⁷⁴ Osobně se přikláním k Jihlavě, a to zejména pro doloženou přítomnost Rudolfa Habsburského právě v tomto královském městě 16. listopadu 1278,⁷⁵ přestože J. Šusta má naopak za to, že ke sňatku došlo v lednu 1279 s tím, že místo jeho uskutečnění není jisté.⁷⁶ Nejasnosti se také týkají svazku Anežky s Rudolfem mladším – původní dohody uzavřené ještě mezi Přemyslem a králem Rudolfem se totiž o něm nezmiňují. Je možné předpokládat, že k dohodě došlo v rámci výše zmíněných jednání mezi Kunhutou a Rudolfem v říjnu roku 1278.⁷⁷ Je také pravděpodobné, že sňatek Anežky a Rudolfa byl podmínkou římského krále pro poskytnutí ochrany české královské rodině. Co se mezitím dělo v Praze a vlastně v celých Čechách, nevíme přesně, nicméně lze se domnívat, že situace nebyla zcela růžová, neboť Ota zřejmě své podřízené nezvládal a v zemi vypukl chaos. Mnozí se faktického bezkráloví mnohdy snažili využít ve svůj osobní prospěch. Je otázkou, do jaké míry jsou pravdivá sugestivní líčení Druhého pokračování Kosmova⁷⁸ či Jindřicha Heimburškého,⁷⁹ nicméně i při kritickém pohledu na tyto prameny nám vychází poměrně neutěšená situace ještě nedávno tak bohatého království, navíc zhoršená pozdějšími záplavami a suchem, jak uvidíme dále. Pro období od bitvy na Moravském poli do návratu krále Václava do Prahy v květnu roku 1283 se proto vžil název „Zlá léta“.

Je velmi pravděpodobné, že Kunhuta s dětmi trávil čas, kromě úseku věnovaného dětským sňatkům, v Praze, zřejmě nikoliv na Pražském hradě, který snad byl již tou dobou obsazen

⁶⁶ VANÍČEK, s. 364.

⁶⁷RI VI č. 1027, shodně CDB VI č. 16, s. 61. Sedlec uvádí i Zbraslavská kronika (Zbraslavská kronika, s. 41) a bez odkazu na pramen i Josef Šusta (ŠUSTA, s. 295). Královna Kunhuta je doložena ještě 9. října v Praze (CDB VI č. 10, s. 55).

⁶⁸ RI VI č. 1021

⁶⁹ RBM II č. 1153, s. 495 a 496

⁷⁰ RBM II č. 1154, s. 496

⁷¹ RBM II č. 1157, s. 497, shodně CDB VI č. 20, s. 62

⁷² RBM II č. 1157, s. 497, shodně CDB VI č. 20, s. 62

⁷³ JAN: Vznik zemského soudu, s. 220, Štýrská rýmovaná kronika, s. 237

⁷⁴ Continuatio Claustroneoburgensis, MGH SS IX s. 731

⁷⁵ RI VI č. 1027, shodně CDB VI č. 16, s. 61

⁷⁶ ŠUSTA, s. 304

⁷⁷ RI VI č. 1022

⁷⁸ Pokračovatelé Kosmovi, s. 166 a 167

⁷⁹ Jindřich Heimburšký, FRB III s. 317

Otovými vojáky.⁸⁰ Nechvalně proslulé je vybrání pokladnice v bazilice sv. Víta.⁸¹ Snad koncem ledna roku 1279⁸² však byl Václav povolán zpět na Hrad zřejmě kvůli Otově kontrole, s ním se do sídla českých králů pravděpodobně vypravila i jeho matka, jejíž přítomnost však možná z Otova hlediska nebyla nezbytná. Kde se tou dobou nacházela malá Anežka, nevíme. Z Pražského hradu byl Václav, snad i se svou matkou a možná i sestrou, zřejmě v únoru roku 1279 odvezen na hrad Bezděz.

U této události je třeba se zastavit, abychom správně pochopili osobnost královny Kunhuty. Není bohužel zcela jasné, kdy přesně k jejich odjezdu došlo. Nejvíce zpráv má Druhé pokračování Kosmovo, ovšem poměrně rozsáhlé líčení znevěrohodňuje mnohdy zcela nepřesná datace. Podle tohoto pramene „*markrabí braniborský..., nezalekl se toho, že vzbouřil ze spánku nejjasnější paní královnu českou s jediným a útlým synem Václavem za hluboké noci..., poručiv svým rytířům a služebníkům, aby ji i s hošíkem, ač tomu nechtěli a vzpírali se, jen chatrně oděné naložili na vůz a dovezli na hrad Bezděz...*“⁸³ Vratislav Vaníček však uvádí jako datum Václavova odvozu 4. únor 1279 s tím, že Kunhuta se buď za Václavem vypravila až dodatečně, nebo se mezitím vrátila do Prahy,⁸⁴ neboť ještě dne 11. února vydává v Praze listinu týkající se johanitské komendy v Hrobníkách.⁸⁵ Zvláštní je, že Druhé pokračování Kosmovo se nezmiňuje o princezně Anežce – možná ji Kunhuta zanechala v Praze (snad v Anežském klášteře), nebo spíš kronikář nepovažoval za nutné její přítomnost zmínit. Druhá varianta se mi zdá pravděpodobnější, neboť o několik řádků níže se autor zmiňuje v souvislosti s vyjížděkami královny Kunhuty mimo hrad výslovně o dětech. Kateřina Charvátová vyslovuje domněnku, že Anežka mohla Zlá léta trávit se svým manželem.⁸⁶ S tím ovšem nesouhlasí Dana Dvořáčková-Malá, která má za to, že na Bezdězu byla Anežka se svým bratrem a matkou.⁸⁷

Je třeba poznamenat, že Bezděz nebyl žádným nehostinným vězením, nýbrž moderní stavbou vystavěnou zřejmě Přemyslem II., která poskytovala na tu dobu veškeré pohodlí.⁸⁸ Je pravděpodobné, že královská rodina nijak fyzicky nestrádala, ale jistě byla omezena v pohybu, snad s výjimkou královny Kunhuty. Vratislav Vaníček se domnívá, že s Václavem byla na Bezdězu i jeho chůva Eliška,⁸⁹ neboť starost o královské děti byla věcí nikoliv královny samotné, nýbrž služebnictva. Zřejmě v květnu či červnu roku 1279 se uskutečnil Kunhutin útěk z hradu, asi nejkontroverznější okamžik jejího života. Nejprve se podívejme, co říkají prameny. Autor Druhého pokračování Kosmova vše líčí takto: „*Paní královna si tedy začala čas od času vyžadovat od purkrabího Heřmana, jenž byl představen témuž hradu na Bezdězi, povolení, aby směla navštívit město Freistadt... Týž purkrabí Heřman vyhověl žádosti paní královny a dovolil jí, aby šla, kam se jí líbí, ale s tou podmínkou, že zanechá děti*

⁸⁰ Svěření Václava do ochrany pražským měšťanům ještě před odjezdem na Bezděz zmiňuje Zbraslavská kronika – Zbraslavská kronika, s. 41. Pobyt královské rodiny mimo Pražský hrad nepřímo podporuje i Beneš Minorita (Benedicti minoritae dicti Chronica et eius continuatio. Ed. L. Dušek. In: Zakony Franciszkańskie w Polsce. Tom I. Franciszkanie w Polsce średniowiecznej, część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich. Kraków 1993, s. 365).

⁸¹ Pokračovatelé Kosmovi, s. 160 a násl. Problémy působí poněkud zmatená datace – sám autor tyto události určuje do roku 1282, s čímž nesouhlasí Marie Bláhová, která loupení ve svatovítském kostele zařazuje před odvoz Václava na Bezděz (viz Pokračovatelé Kosmovi, s. 210 a násl.).

⁸² Josef Šusta uvádí druhou polovinu února 1279 (ŠUSTA, s. 305).

⁸³ Pokračovatelé Kosmovi, s. 164

⁸⁴ VANÍČEK, s. 369

⁸⁵ RBM II č. 1166, s. 500, shodně CDB VI č. 28, s. 69

⁸⁶ CHARVÁTOVÁ, s. 57

⁸⁷ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana: Anežka, vévodkyně rakouská, dcera českého krále. Mediaevalia Historica Bohemica, 2010, roč. 13, č. 1, s. 60

⁸⁸ Srov. např. DURDÍK, Tomáš: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Libri, Praha, 1999, s. 58 a násl.

⁸⁹ VANÍČEK, s. 372

na hradě a že se, skončíc své posláni, k dětem vrátí. A tak se i podle řešené úmluvy stalo: odešla a přišla zpět. Podruhé, několik dní potom, žádala o povolení navštívit šedé mnichy v Hradišti... Potřetí, obdrževši dovození, přijela do města Mělníka... Potom ještě požádala o dovození jeti do Prahy k sestře Anežce, a dosáhši ho, odjela. Vyřídívše si tam své věci, předstírala, že chce jeti na Moravu navštívit hrob svého manžela krále Otakara. A vydavši se na cestu, když měla jeti na Moravu, zaměřila své kroky do Opavy a tak chytře a moudře vyvázla z úzkosti a obtíží, jež trpěla od Němců.“⁹⁰ Zbraslavský kronikář Ota, v díle psaném na zakázku Václava II., s časovým odstupem uvádí, že „odešla pociťujíc nelibost nad urážkami, kterých se dopouštěli na milovaném synáčkovi“.⁹¹

Zařadit Kunhutin útěk do určitého časového období v rámci roku 1279 je poměrně problematické. Konkrétní datum, to znamená 24. duben 1279 má ve své kronice Beneš Minorita,⁹² ovšem všeobecně není považován za pramen zcela přesný, pokud jde o datace. Druhé pokračování Kosmovo zmiňuje královninu návštěvu kostela sv. Jiří ve Freistadtu, který Vratislav Vaníček považuje za Kuřívody⁹³ u obce Ralsko dne 24. dubna,⁹⁴ přičemž šlo o první z jejich několika vyjížděk, které uskutečnila před odchodem z Bezdězu (viz výše), tudíž pokud se přidržíme datace Druhého pokračování Kosmova, ke Kunhutině odjezdu z Bezdězu muselo dojít po 24. dubnu 1279. Navíc je třeba jej umístit do doby po konání zemského sněmu (viz níže). Chronologie událostí dle Druhého pokračování Kosmova by tedy mohla být následující: nejprve, zřejmě února, byl na Bezděz odvezen Václav, snad i se svou matkou, což vyvolalo nevoli u české šlechty, která na sněmu vyzvala markraběte Otu k propuštění malého krále a královny vdovy; přestože Václavův poručník slíbil jejich převoz, stále zůstávali na Bezdězu. Teprve po určité době se Kunhuta rozhodla jednat a odjela z Bezdězu.

Především z údajů Druhého pokračování Kosmova vycházeli pozdější historici, na něm také stavěli své mnohdy nepodložené konstrukce. Shrňme si tedy fakta. Někdy mezi 11. únorem⁹⁵ a 31. srpem 1279⁹⁶ (fakticky však maximálně do poloviny srpna) byla královna vdova Kunhuta na hradě Bezdězu, zda v internaci, či dobrovolně, nevíme. Spolu s ní se na hradě nacházel i její syn Václav, ten zřejmě nedobrovolně, a možná i dcera Anežka. Za jakých okolností všichni tito příslušníci české královské rodiny na Bezděz přibyli, jakou měli možnost hrad opustit, co provázelo Kunhutin odjezd a jak probíhal, zda s ní jela i Anežka – nic z toho nevíme.

Zamysleme se nyní nad Kunhutinými důvody k odjezdu z Bezdězu. Na přelomu jara a léta 1279⁹⁷ se snad měl v Praze konat zemský sněm.⁹⁸ Podle Druhého pokračování Kosmova měl na naléhání „urozených“ markrabě Ota slíbit návrat královny Kunhuty a Václava do Prahy, ovšem „*pan markrabí sice svolil k žádostem šlechty, ale co ochotně slíbil, ani dost málo nesplnil*“.⁹⁹ Je možné, že královna Kunhuta, na Bezdězu přeci jen zřejmě dobře informovaná o dění Praze, spoléhala na návrat svůj a svého syna po dohodě s markrabětem. Když však

⁹⁰ Pokračovatelé Kosmovi, s. 166

⁹¹ Zbraslavská kronika, s. 41

⁹² Benedicti minoritae dicti Chronica et eius continuatio, s. 366

⁹³ VANÍČEK, s. 371

⁹⁴ Pokračovatelé Kosmovi, s. 164 a 165

⁹⁵ Toho dne vydává v Praze listinu RBM II č. 1166, s. 500 – viz výše.

⁹⁶ Kunhuta je doložena 31. srpna 1279 v Hradci u Opavy CDB VI č. 66, s. 112 a násl.

⁹⁷ V. Vaníček se však přiklání přelomu zimy a jara (VANÍČEK, s. 370). Správná datace však může být poněkud problematická, neboť Druhé pokračování Kosmovo se o denním či měsíčním datu nezmiňuje (navíc je vyprávění o tomto sněmu zařazeno nesprávně do roku 1282 – srov. poznámku 81, ač je z líčení ostatních událostí nepochybné, že se odehrálo roku 1279). Pokud ovšem předmětem jednání byl mj. převoz královny a Václava z Bezdězu na Pražský hrad, musíme sněm zařadit do doby mezi odvozem na Bezděz a Kunhutin útěk z něj, tedy do doby přibližně mezi únorem a srpem 1279.

⁹⁸ Bohužel k němu nemáme dostatek pramenů, v podstatě jediný, který se o něm zmiňuje, je Druhé pokračování Kosmovo – viz následující poznámka.

⁹⁹ Pokračovatelé Kosmovi, s. 165

viděla, že tudy cesta nepovede (Ota svůj slib o propuštění nesplnil), rozhodla se jednat. Snad si uvědomovala tíživost situace i její bezvýchodnost, když pokusy nastolit alespoň nějaký pořádek v zemi selhaly. Snad Kunhuta zvážila své možnosti na Bezdězu a mimo něj, a proto se rozhodla z hradu utéci – i za cenu opuštění svého syna. Myslím si, že ani ona, ani nikdo z celé země si nedovedl představit, jak dlouho bude bezvládní trvat a také jak bude s Václavem dále zacházeno. Naprosto nevíme, jakým způsobem se celý útěk udál – máme pouze již zmíněnou zprávu z Druhého pokračování Kosmova. Je pravděpodobné, že byl naplánován a uskutečněn po dohodě s někým zvenčí – snad s novým pražským biskupem Tobiášem¹⁰⁰ nebo zástupci šlechty. Těžko lze královnin útěk pokládat za její soukromou akci.¹⁰¹

Jak je již uvedeno výše, nemáme žádných zpráv o průběhu útěku. Nevíme ani, zda s Kunhutou jela dcera Anežka, pokud na hradě také byla, jak se s celou situací vypořádal Václav – jestli nebyl do útěkových plánů zahrnut také, či mu jeho matka vysvětlila příčiny jejího připravovaného odchodu. V. Vaníček se domnívá, že po Kunhutině odchodu se o malého krále starala jeho chůva Eliška,¹⁰² neboť není důvod se domnívat, že by královská rodina na Bezdězu nějak zásadně strádala, a to i pokud jde o služebnictvo. Jak na celou situaci nahlížel sedmiletý Václav, nevíme. Je otázkou, jaké by měl matčin odchod následky na jeho psychiku, pokud by trval pouze několik měsíců a sám Václav by i nadále žil v relativním pohodlí hradu Bezdězu. Musíme si uvědomit, že ve středověku nebyly vazby dětí na rodiče tak silné jako dnes.¹⁰³ Situace v české královské rodině v té době, tedy až nezvykle blízký vztah Kunhuty k jejím dětem, nebyla rozhodně běžná a je tedy vhodné se zamyslet, jak by výchova všech tří dětí probíhala, kdyby ke sporům Přemysla s Rudolfem a jejich důsledkům vůbec nedošlo.

Zbraslavská kronika, psaná původně na počest Václava II. a zřejmě i po konzultacích s ním,¹⁰⁴ k události uvádí toto: „*Ale jaké asi bylo mezi neznámým lidem potěšení jemného dítěte, jež tam zakoušelo tolik příkoří, že jeho matka, která též s ním přišla, odešla pociťujíc nelibost nad urážkami, kterých se dopouštěli na milovaném synáčkovi.*“¹⁰⁵ Jde samozřejmě o určité zveličení situace, zdůraznění příkoří, kterého zakoušel „dobrý král Václav“, zakladatel Zbraslavského kláštera, od „zlého Oty“, respektive Braniborců, které autor nazývá nesprávně Sasy;¹⁰⁶ nedozvíme se z něj však, jak Václav odloučení od matky vnímal. Nicméně snahu o ospravedlnění nebo pochopení Kunhutina jednání z kroniky myslím vycítit lze – znamená to, že se Václav s matčíným útěkem niterně nevypořádal, a proto ji ospravedlňuje alespoň prostřednictvím řádek ve Zbraslavské kronice, již po její smrti? Nebo sám kronikář Ota s Václavem tuto poměrně citlivou pasáž nekonzultoval a nevěděl, co přesně má napsat, takže se přidržel všeobecného mínění tehdejší doby, aniž by matku zakladatele zatratil? Nevíme a těžko někdy odpovět zjistíme.

Královna Kunhuta tedy po svém odjezdu z hradu Bezdězu, snad v létě roku 1279, měla zamířit do Znojma k ostatkům svého manžela, nicméně v tomto pohraničním královském městě ji doloženou nemáme,¹⁰⁷ takže možná z Prahy, kde zřejmě obstarala nějaké záležitosti, zamířila na své vdovské statky na Opavsku.¹⁰⁸ I Druhé pokračování Kosmovo hovoří pro tuto

¹⁰⁰ Obdobnou myšlenku má i Libor Jan (JAN: Vznik zemského soudu, s. 234).

¹⁰¹ K tomu a také k nelogičnosti líčení Druhého pokračování Kosmova ŠAROCHOVÁ, Gabriela: Radostný úděl vdovský. Dokořán, Praha, 2004, s. 95 a násl.

¹⁰² VANÍČEK, s. 372

¹⁰³ Srov. např. ŠAROCHOVÁ, s. 93

¹⁰⁴ K tomuto problému viz úvodní informace ke Zbraslavské kronice (O Kronice zbraslavské a jejích autorech, Zbraslavská kronika, s. 7).

¹⁰⁵ Zbraslavská kronika, s. 41

¹⁰⁶ Zbraslavská kronika, s. 41

¹⁰⁷ Opak uvádí Josef Šusta, ovšem bez odkazu na konkrétní pramen, dle něhož se Kunhuta měla ve Znojmě opravdu vyskytovat (ŠUSTA, s. 307).

¹⁰⁸ Obdobně JAN: Vznik zemského soudu, s. 231

domněnku.¹⁰⁹ Kunhuta další čas věnovala korespondenci s římským králem Rudolfem. Je možné, že před odjezdem na Opavsko podnikla i nějaké kroky vedoucí k osvobození syna Václava. Král Rudolf se do Českého království vypravil až na podzim roku 1280,¹¹⁰ zřejmě (také) na Kunhutinu žádost. S Otou Dlouhým se setkal pravděpodobně u (Havlíčkov) Brodu¹¹¹ nebo možná v oblasti směrem k Čáslavi, kde okolo první poloviny listopadu 1280 došlo i k určité dohodě mezi oběma stranami. Její podmínky bohužel neznáme. Údaj o délce pobytu krále Rudolfa v Českém království, tedy podle Heimburského téměř jedenáct týdnů,¹¹² koresponduje s nám známými listinami. Bohužel ani Jindřich Heimburský nás neinformuje o výsledcích jednání. Lze však předpokládat, že účelem Rudolfova tažení byla určitá demonstrace síly a také výzva Otovi k uklidnění poměrů v Čechách; je možné, že se Ota zavázal k vrácení krále Václava do Čech, což Rudolfovi stačilo (nebo možná stačit muselo), a mohl odtáhnout s vojskem zpět do Rakouska.¹¹³ Přítomnost královny Kunhuty u těchto jednání nemůžeme žádným způsobem doložit.

Situaci v Českém království může ilustrovat i Rudolfův dopis, který se však dochoval pouze ve formuláři, v němž oznamuje českým městům včetně Prahy vzetí královny Kunhuty pod svou ochranu, zmiňuje se o nedobrému stavu Českého království, o příkořích, která mu Otova vláda způsobila, a jeho nutné ochraně, a dále vyzývá Otu k navrácení dětí a odchodu z Čech.¹¹⁴ Přestože někteří autoři zpochybňují informace v tomto formuláři,¹¹⁵ zastavme se na chvíli u něj. Někdy ve druhé polovině roku 1279 byl malý Václav zřejmě odvezen z Bezdězu do Braniborska.¹¹⁶ Jednání mezi Rudolfem a Otou na konci roku následujícího se tedy mohla týkat právě propuštění českého krále z rukou braniborského markraběte a jeho návratu do Prahy. Co však na formuláři poměrně zaráží, je zmínka o „dětích“ (*liberis*). Je zde klíč k záhadě, kde se po celou dobu Zlých let nacházela Kunhutina dcera Anežka?¹¹⁷ Pokud ano, znamená to tedy, že kromě Václava a jeho matky byla již na Bezdězu přítomna i ona? Jaký měl ale markrabí důvod k zadržování Anežky? Mohlo být „vedlejším produktem“ Václavova uvěznění, respektive nepodařeného Kunhutina útěku z Bezdězu (nepodařeného v tom smyslu, že plánovala s sebou vzít i obě děti)? Nevíme. Ani kroniky nám v tomto ohledu příliš nepomohou – Druhé pokračování Kosmovo se nejprve zmiňuje pouze o Václavovi¹¹⁸ a vzápětí o „dětích“,¹¹⁹ Zbraslavská kronika nám žádné vodítko bohužel neposkytuje. Je otázkou, zda by se Ota, autor pasáží o Václavu II., vůbec o skutečnosti, že s ním byla v zajetí i jeho sestra, zmínil – jeho část kroniky plní, na rozdíl od následujícího dílu Petra Žitavského,

¹⁰⁹ Pokračovatelé Kosmovi, s. 166

¹¹⁰ Např. *Annales sancti Ruodberti Salisburgenses*, MGH SS IX s. 806, *Continuatio Vindobonensis*, MGH SS IX s. 712 nebo *Annales Alderbacenses*, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores* (MGH SS), Tomus XVII, ed. Georg Heinrich Pertz, Hannover, 1861, s. 536. Před Brnem je doložen 20. září před Brnem (RBM II č. 1214, s. 526, shodně CDB VI č. 107, s. 159, RI VI č. 1224).

¹¹¹ Před Havlíčkovým Brodem vydává Rudolf 18. října 1280 nejméně dvě listiny – RBM II č. 1216 a 1217, s. 527, shodně CDB VI č. 109 a 108, s. 160, RI VI č. 1228 a 1227.

¹¹² Jindřich Heimburský, FRB III s. 318

¹¹³ 11. prosince 1280 je Rudolf doložen ve Znojmě (RI VI č. 1231).

¹¹⁴ RBM: II. (1253-1310), s. 526, č. 1215, shodně RI VI č. 1225

¹¹⁵ Srov. JAN: *Vznik zemského soudu*, s. 239 a 240.

¹¹⁶ *Benedicti minoritae dicti Chronica et eius continuatio*, s. 366, ŠUSTA, s. 309, Zbraslavská kronika, s. 42. Kritiku k problematické dataci i údajné zastávce v Žitavě, které obě zmiňuje Beneš Minorita, srov. JAN, Libor, Běda zemi, jejíž král jest dítě

¹¹⁷ Dana Dvořáčková-Malá poukazuje také na možnost, že se Anežka po Kunhutině útěku z Bezdězu nacházela v Anežském klášteře, v němž žila její sestra Kunhuta a v němž se jí mohlo dostat přiměřeného vzdělání (DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, s. 61).

¹¹⁸ K tomu viz např. SOUKUPOVÁ, s. 181 a 182 nebo CHARVÁTOVÁ, s. 32.

¹¹⁹ Např. NOVOTNÝ, s. 195 a násled.

spíše úlohu oslavy zakladatele jeho kláštera,¹²⁰ takže není z hlediska informací v ní obsažených zcela přesná. Účelem tedy bylo vylíčit braniborské utrpení Václava II., a nikoliv zcela věrohodně informovat o událostech Zlých let. Shrňme tedy, že nemůžeme zcela přesně vyjádřit, kde se Anežka v průběhu Zlých let nacházela.

Mezitím se však v Hradci nad Moravicí stala událost, která měla změnit jak Kunhutin život, tak i osud celého království. Objevil se tam totiž Závíš z Falkenštejna, příslušník krumlovské větve mocného jihočeského rodu Vítkovců. Po (z pohledu české rebelující šlechty) neúspěšném povstání v letech 1276 a 1277 byl Závíš snad nucen uprchnout z Čech, kam se pravděpodobně vrátil až po bitvě na Moravském poli. Jak trávil první roky po bitvě, nevíme. Nejpozději na počátku roku 1281 se objevuje na Opavsku ve službách Kunhutiných, 11. února svědčí v listině vydané v Hlubčicích, v níž vystupuje jako Kunhutin purkrabí na Hradci.¹²¹ V. Vaníček se domnívá, že tou dobou byli již milenci.¹²² Dle mého názoru nemáme žádné indicie tuto domněnku potvrzující ani vyvracející. Důvody, proč se Závíš objevil na Kunhutině skromném dvoře a zůstal tam, nejsou zcela jasné – historiografie¹²³ je plná myšlenek o příliš ctižádostivém velmoži. Dále není zřejmé, zda byl Závíš nejprve jmenován hradeckým purkrabím, a teprve poté se stal Kunhutiným milencem, nebo tomu bylo naopak.

Je pochopitelné, že mimomanželský svazek královny vdovy a jejího vazala (respektive vazala jejího manžela a později i syna) nebyl okolím přijat kladně. Pravděpodobně již v roce 1281 či následujícím zakázaný vztah přinesl plod, syna Jana – Ješka,¹²⁴ zřejmě pozdějšího českého komtura řádu německých rytířů,¹²⁵ což logicky zhoršilo královnino společenské postavení. Dalším problémem byl návrat Mikuláše Opavského, prvorozeného nemanželského syna Přemysla Otakara II., z uherského zajetí (doložen je na počátku září 1281 ve slezské Nise¹²⁶). Jak víme, Kunhutě bylo Opavsko, nebo jeho část, přirčena dohodou z konce roku 1278. Mikuláš, nemanželský syn Přemyslův, užíval titulu pána Opavy,¹²⁷ respektive opavského vévody.¹²⁸ Přemysl zřejmě Opavsko svému synovi vyčlenil poté, co bylo jasné, že se Mikuláš nestane českým králem, zároveň se jednalo o důstojné postavení panovníkova levobočka. Není však jisté, jaké bylo jeho právní postavení; pravděpodobně šlo o typ údělu,¹²⁹ k němuž český král neztrácel žádné právo, integrita Českého království také nebyla tímto krokem narušena.¹³⁰ Je však otázkou, proč v rámci „pobitevních“ dohod byla královna Kunhuta „odškodněna“ právě Opavskem, a ne jinými statky, kde by nehrozilo riziko kolize. Mezi Mikulášem a Kunhutou došlo k rozporům, nevíme však, zda důvody byl ryze ekonomické, či i osobní (můžeme přemýšlet o Mikulášově žárlivosti na Kunhutu kvůli jeho matce). Není také jasné, kde královna Kunhuta, snad i se Závíšem, pobývala až do svého návratu do Prahy v květnu roku 1283 (viz dále), lze uvažovat spíše o jejím opuštění

¹²⁰ K tomuto problému viz úvodní informace ke Zbraslavské kronice (O Kronice zbraslavské a jejích autorech, Zbraslavská kronika, s. 7 a násl.). Ohledně věrohodnosti kapitoly týkající se Václavova pobytu v Braniborech srov. poznámky Zdeňka Fialy (Zbraslavská kronika, s. 425).

¹²¹ RBM II s. 545, č. 1267, shodně (i s denním datem – 11. února 1281) CDB VI č. 130, s. 177 a násl.

¹²² VANÍČEK, s. 379.

¹²³ Např. ŽEMLIČKA: Století, s. 161

¹²⁴ Zmínka o něm v potvrzení jeho dědictví (po matce) v listině Václava II. (RBM II č. 1358, s. 586 a násl.).

¹²⁵ K tomu viz JAN, Libor: In Ordine Cruciferorum Christo militant. K osudům Ješka, syna Závíše z Falkenštejna a královny Kunhuty. Český časopis historický, 2000, roč. 98, s. 453-475.

¹²⁶ RBM, č. 1249, s. 540, shodně CDM IV č. 189, s. 254 a násl., oboje s datací k 2. září 1281, CDB VI č. 158, s. 205 a násl. s určením k 6. září 1281

¹²⁷ Např. RBM č. 656, s. 255

¹²⁸ Např. RBM č. 1249, s. 540, shodně CDM IV č. 189, s. 254 a násl.

¹²⁹ JAN: Vznik zemského soudu, s. 255. Odlišně však např. Bakala, Jaroslav: Holasická provincie a formování opavského vévodství. Časopis Slezského muzea B 18, 1969, s. 16.

¹³⁰ Srov. WIHODA, Martin: Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky. Český časopis historický 99, 2001, s. 211.

Opavska.¹³¹ Nevíme tedy ani, kde královna vdova povila již zmíněného syna Ješka ani za jakých okolností k tomu došlo. Podle Zbraslavské kroniky¹³² se Kunhuta se Závišem dokonce vzali.

Zamysleme se nyní nad vztahem Kunhuty a Záviše z Falkenštejna a také nad příčinami tohoto svazku. Královny vdovy se ve středověku nacházely v poměrně ošemetné situaci. Ztratily svého manžela a společnost očekávala jejich stažení do ústraní, byť nic oficiálně nebránilo jejich případnému dalšímu manželství;¹³³ tato premisa pochopitelně neplatila v případě, kdy děti nebyly dospělé. Kunhuta sama se nacházela v situaci ještě náročnější. Je tedy logické, že se královna vdova nestáhla do kláštera, nýbrž se snažila o stabilizaci poměrů v zemi; nehodnoťme zde, jak se jí to povedlo. Nicméně ani v tomto okamžiku jí společenské konvence té doby neumožňovaly navázat nový, legitimní vztah s jí rovným partnerem, natož svazek s leníkem jejího syna. Vztah se Závišem pochopitelně vyvolal vlnu nevole a nesouhlasu, který jistě zesílil po narození syna. Na druhou stranu, pokud by oba měli opravdový zájem o utajení vztahu nebo alespoň jeho plodu, jistě by se jim to povedlo.¹³⁴ Příčiny vztahu každý hledá někde jinde.¹³⁵ Dle mého názoru šlo o svazek ctižadostivého velmože, který zřejmě měl zájem dostat se do přízně královny vdovy z politických důvodů; je však otázkou, zda jeho plán zahrnoval i citové sblížení s Kunhutou, které mohlo být výsledkem oboustranné náklonnosti vzniklé až v Hradci nad Moravicí. Kunhuta, jejíž život se po bitvě na Moravském poli obrátil a měla finanční problémy (v Hradci nad Moravicí zřejmě vedla pouze skromný dvůr¹³⁶), se nacházela v patové situaci. Bylo proto jen logické, jestliže ve své beznaději podlehla muži, který jí nabídl pomoc.

Mezitím se situace v zemi výrazně zhoršila – v roce 1281 došlo k velkému hladomoru,¹³⁷ jehož expresivní líčení máme v Druhém pokračování Kosmově.¹³⁸ Dalimilova kronika je obdobně výstižná.¹³⁹ Dne 3. března 1282 zemřela Anežka Přemyslovna,¹⁴⁰ představenou kláštera se stala Kunhuta Přemyslovna, Anežčina praneteř.¹⁴¹ Snad tyto události přiměly politické špičky jednat o stabilizaci poměrů v zemi. Té nutně musel předcházet i návrat krále do Prahy.

Pravděpodobně ke konci roku 1280¹⁴² mělo být mezi Otou Braniborským a předními českými šlechtici uzavřeno příměří,¹⁴³ na něž zřejmě logicky navazuje zemský sněm, svolaný Otou, konaný o Vánocích roku 1280 a na Nový rok 1281¹⁴⁴ a opětovné zvonění zvonů na Pražském hradě 5. ledna téhož roku.¹⁴⁵ Na tomto sněmu měl být za Otova zástupce v zemi zvolen (či

¹³¹ Srov. názor a literaturu, kterou má JAN: Vznik zemského soudu, s. 260.

¹³² Zbraslavská kronika, s. 52

¹³³ Srov. např. CHARVÁTOVÁ, s. 62, článek o Markétě Babenberské či také kolektiv autorů, ed. LENDEROVÁ, Milena: Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha, Karolinum, 2002 a KOPIČKOVÁ, Božena: Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti: Interdisciplinární pojetí studia. Praha, Historický ústav Akademie věd České republiky, 1992.

¹³⁴ K této myšlence srov. ŠAROCHOVÁ, Radostný úděl s. 103 a 104, ovšem i VANÍČEK, s. 379

¹³⁵ Srov. ŽEMLIČKA: Století s. 161, PALACKÝ, František: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. B. Kočí, Praha, 1907, s. 305.

¹³⁶ ŠUSTA, s. 319

¹³⁷ JAN: Vznik zemského soudu, s. 261

¹³⁸ Pokračovatelé Kosmovi, s. 172, 173, 179 a 180

¹³⁹ Dalimil, s. 163

¹⁴⁰ kolektiv autorů: Přemyslovci, s. 565 nebo SOUKUPOVÁ, s. 386

¹⁴¹ SOUKUPOVÁ, s. 178. Kunhutino postavení vyplývá např. z listiny z 20. ledna 1286 (RBM II č. 1386, s. 595 a násl.).

¹⁴² Druhé pokračování Kosmovo uvádí denní datum 25. listopadu, ovšem s nesprávným rokem (Pokračovatelé Kosmovi, s. 159).

¹⁴³ Pokračovatelé Kosmovi, s. 159

¹⁴⁴ Pokračovatelé Kosmovi, s. 170

¹⁴⁵ Pokračovatelé Kosmovi, s. 159

jmenován) biskup Tobiáš,¹⁴⁶ dále měl být sjednán termín návratu Václava II. na 1. květen 1281 a současně odměna za Otovo správcování ve výši 15 tisíc hřiven stříbra.¹⁴⁷ Nicméně tento termín braniborský markrabí nedodržel a žádal o novou lhůtu – do 24. června téhož roku.¹⁴⁸ V líčení těchto událostí vycházíme především z Druhého pokračování Kosmova, které má ovšem problematickou dataci.¹⁴⁹ Nicméně historikové se přes tyto nepřesnosti v současné době prakticky shodují, pokud jde o zařazení jednotlivých událostí do souvislostí tak, jak jsou popsány výše.¹⁵⁰ Dohoda Oty Braniborského s českými pány z 25. listopadu 1280 mohla navazovat na pobyt Rudolfa Habsburského v Českém království a dohodu Rudolfa s Otou někdy v této době (viz výše), ovšem konkrétní doklad bohužel nemáme. Dne 21. května 1281 se u sv. Klimenta měla sejít politická reprezentace v čele s pražským biskupem Tobiášem, aby vůči některým pánům, chovajícím se protiprávně, jasně deklarovala nepřistojnost takového jednání. Označila Václava II. za svého „pána a přirozeného vládce“,¹⁵¹ nicméně nepopřela správcovství Oty Dlouhého, ani proti němu nevystoupila s požadavky na návrat krále do země. Tuto schůzi je možné považovat za jakýsi zemský sněm.¹⁵² Pokud bychom listinu prokazující květnovou schůzi považovali za pravdivou, logicky by zapadla do kontextu událostí – po dohodě s Otou, kterou nedodržel (nepřivezl do prvního května Václava do Prahy) reagovala místní politická reprezentace schůzí (či sněmem. Listina se však dochovala jen ve formuláři, a navíc v očích některých historiků nevzbuzuje příliš důvěry.¹⁵³ V Druhém pokračování Kosmově se objevuje tato věta: „*Žádal¹⁵⁴ však, aby mu byla poskytnuta jiná lhůta..., slibuje, že by tehdy bez jakékoli závady a překážky postavil podle svrchu dotčené úmluvy knížete Václava před tvář urozených. Sbor urozených Čech..., ač byl velmi pobouřen zmarem své naděje..., přece přistoupili na řečenou lhůtu...*“¹⁵⁵ Teoreticky bychom toto líčení mohli považovat za potvrzení uskutečnění květnové schůze, ovšem jde o sdělení relativně vágní.

Současně vyšlo najevo, jaký měl Ota Dlouhý na Václavově poručnictví a správě Čech zájem – podle Druhého pokračování Kosmova nejprve žádal 15 tisíc hřiven,¹⁵⁶ poté zřejmě dalších 20 tisíc.¹⁵⁷ Pro strádající zemi šlo o velice vysokou částku. Není zcela jasné, z jakých zdrojů nakonec vybrané peníze pocházely, nicméně nebylo možné je všechny vyplatit v hotovosti, tudíž byla v Otův prospěch zastavena některá města a hrady v severních Čechách.¹⁵⁸ Podle Beneše Minority měl být Václav svěřen do opatrování Jindřichovi Jasnému, míšeňskému markraběti a někdejšímu manželovi sestry Přemysla Otakara II. Anežky,¹⁵⁹ se zřejmě nesprávnou datací (k roku 1280), ovšem žádný další pramen tuto informaci nepotvrzuje. Zbraslavská kronika také uvádí, že byl Václav přivezen do Čech hned dvakrát – poprvé měl být vrácen zpět kvůli nedosažení konsensu.¹⁶⁰ Kronikář Ota doslovně zmiňuje králův návrat do Saska,¹⁶¹ ovšem termín „Sasko“ či „Sasové“ používá v souvislosti s „Braniborskem“ či

¹⁴⁶ Pokračovatelé Kosmovi, s. 170

¹⁴⁷ Pokračovatelé Kosmovi, s. 172

¹⁴⁸ Pokračovatelé Kosmovi, s. 172

¹⁴⁹ Srov. poznámky k Druhému pokračování Kosmova (Pokračovatelé Kosmovi, s. 210 a 211).

¹⁵⁰ Srov. např. JAN: Vznik zemského soudu, s. 241 a násl., VANÍČEK, s. 383.

¹⁵¹ RBM II č. 1238 s. 535

¹⁵² Srov. JAN: Vznik zemského soudu, s. 242

¹⁵³ Srov. JAN: Vznik zemského soudu, s. 243. Tato listina není také editory zařazena v edici CDB VI.

¹⁵⁴ Ota Braniborský

¹⁵⁵ Pokračovatelé Kosmovi, s. 172

¹⁵⁶ Pokračovatelé Kosmovi, s. 172

¹⁵⁷ Pokračovatelé Kosmovi, s. 184. Srov. i listinu, v níž je Václav náležen říšských knížat zbaven závazku doplatit Otovi slíbené peníze (RBM II č. 1297, s. 558 a 559, shodně MGH LL 2, s. 444).

¹⁵⁸ Pokračovatelé Kosmovi, s. 184, RBM II č. 1297, s. 558 a 559.

¹⁵⁹ Benedicti minoritae dicti Chronica et eius continuatio, s. 367

¹⁶⁰ Zbraslavská kronika, s. 49

¹⁶¹ tamtéž

„Branibory“. Václav byl slavnostně přivezen do Čech 23. května 1283.¹⁶² Byl vřele vítán všemi vrstvami obyvatel, kteří jeho návrat chápali jako konec „Zlých let“. V Praze se sešel se všemi významnými představiteli, ovšem s výjimkou své matky i Záviše z Falkenštejna.¹⁶³ Ta, zřejmě v obavě před synovou reakcí na svůj vztah se Závišem i nemanželského syna, vyčkávala mimo Prahu; důvodem však nemuselo být Kunhutino opuštění Bezdězu, ačkoliv někteří v její počáteční zdrženlivosti vůči synovi vidí královnino přiznání viny, pokud jde o její útěk z hradu v roce 1279.¹⁶⁴ Nevíme, kdy přesně se malý král setkal svou matkou, ale pravděpodobně nešlo o příliš dlouhou časovou prodlevu od Václavova návratu do Prahy. Je jen logické, že ani ne dvanáctiletý Václav se na svou matku velice těšil, a proto hodil za hlavu pomluvy a poukazy na Kunhutino nepřístojné chování a pozval ji na Pražský hrad. Královská rodina tak byla konečně opět pohromadě (zřejmě včetně dcery Anežky, o níž nevíme, kde Zlá léta trávila). O něco později se s Václavem seznámil i Záviš, pochopitelně na základě Kunhutiny aktivity.

Brzy po Václavově návratu však došlo k vystřízlivění; na zemi dolehly reálné problémy. Kromě snahy o zlepšení hospodářské situace, zbavení království lapků a jiných dobrodruhů nerespektujících mír v zemi bylo nejtěžším úkolem vytvoření úzkého okruhu zemské šlechtické elity, která měla napříště držet vládu ve svých rukou. Zprvu vše nasvědčovalo tomu, že si své pozice z doby „braniborské“ udrží skupina v čele s biskupem Tobiášem, ovšem poměrně brzy se ke kormidlu se dostala skupina okolo Záviše z Falkenštejna, byť on sám nedržel žádný úřad.¹⁶⁵ Boj mezi těmito dvěma seskupeními byl dočasně ukončen příměřím z 24. května 1284,¹⁶⁶ které mělo platit čtyři následující roky. Je zřejmé, že výsledek byl příznivější pro vítkovskou stranu, která si podržela nejvýznamnější úřady. V tomto ohledu se shodují s názorem Vratislava Vaníčka,¹⁶⁷ že ve zcela pragmatickém boji o moc prostě zvítězila strana v tu chvíli silnější. Považuji za vhodné zdůraznit, že sám Záviš jako Václavův osobní přítel měl na svého nevlastního syna pozitivní vliv; učil ho prvním státnickým krokům, pod jeho vlivem podnikl pacifikaci posledních vzbouřenců i demonstraci znovunastolení pořádku. Václavovo zhlédnutí se v otčímovi bylo pochopitelné; mladému králi chyběl v rodině přirozený mužský vzor. Věřme, že sama Kunhuta oba „své“ muže seznámila v nejlepším úmyslu a jistě ji v té chvíli nenapadlo, jak celý příběh za několik let skončí... Pravděpodobně v první polovině roku 1284 se s velkou pompou a podporou královské rodiny uskutečnil sňatek Záviše a Kunhuty. Problémy však působí datace svatby. Podle Zbraslavské kroniky král Václav „vyhověl prosbám žadatelovým a veřejně zasnoubil Závišovi za řádnou manželku svou matku..., a tím vyhověl přání obou, aby ti, kdo se dříve dohodli o nedovolených stycích manželských, po řádném sňatku oprávněně spolu žili.“¹⁶⁸ Protože je tato zpráva uvedena v souvislosti s nevídaným Závišovým vzestupem, lze ji položit právě do první poloviny roku 1284, možná i na konec roku předcházejícího, ovšem i zde musíme zvážit její věrohodnost. Na druhou stranu římský král Rudolf, který měl po sňatku Václava a Guty Habsburské, respektive jeho naplnění v lednu 1285 v Chebu (viz níže) poslat novou českou

¹⁶² Podle Druhého pokračování Kosmova dorazil dne následujícího do Prahy (Pokračovatelé Kosmovi s. 184).

¹⁶³ Zbraslavská kronika, s. 52

¹⁶⁴ Např. PALACKÝ, s. 307, zřejmě v návaznosti na Zbraslavskou kroniku, podle níž se Kunhuta na Václava nejprve obrátila několika dopisy, „protože si ho netroufala, vědoma svého provinění, navštívit osobně“ (Zbraslavská kronika, s. 52).

¹⁶⁵ Úřad komořího obdržel Ojír z Lomnice (ze Svin) (např. RBM II č. 1358, s. 586), podkomořího Závišův bratr, Vítek z Krumlova (např. RBM II č. 1368, s. 589), nejvyšším purkrabím se stal Závišův švagr, Hroznata z Úžic (např. RBM II č. 1358, s. 586 nebo RBM II č. 1368, s. 589), Obdobně, ovšem bez konkrétních jmen, se vyjadřuje Zbraslavská kronika: „Záviš, získav milost přátelství králova, převzal se souhlasem královniným péči o dvůr; a brzy odstranil všechny úředníky, které při něm našel, z jejich úřadů a dosazoval za ně na jednotlivá místa své přátele...“ (Zbraslavská kronika, s. 53)

¹⁶⁶ RBM II č. 1316 a 1317, s. 569 a násl.

¹⁶⁷ K tomu viz blíže VANÍČEK, s. 389 a 390.

¹⁶⁸ Zbraslavská kronika, s. 53

královnu do Prahy, toto v rozporu s tehdejšími zvyky neudělal, údajně kvůli neuspořádaným rodinným poměrům v české královské rodině;¹⁶⁹ je tedy možné považovat uskutečnění svatby Kunhuty a Závíše za následek Rudolfovy mravní výtky a také jako určitou snahu si římského krále udobřit, aby se uvolil Gutu vyslat ke svému manželovi.

Ale nepředbíhejme. Život na pražském dvoře se pomalu přibližoval normálu, královna vdova byla obklopena příbuznými, na nichž jí záleželo, její prvorozený syn přijal vládně druhorozeného (polorodého), situace v království se stabilizovala.

Jak jsme zmínili výše, v lednu 1285¹⁷⁰ se v říšském Chebu, jenž tehdy ještě nepatřil k českým zemím, ale který měla spolu s okolním územím, tedy celé Chebsko věnem svému manželovi přinést princezna Guta Habsburská,¹⁷¹ uskutečnilo faktické dokonání sňatku (svatební noc) Václava a Guty. Slavnosti však byla přítomna pouze královna Kunhuta, nikoliv již Závíš, který pouze doprovodil Kunhutu a jejího staršího syna k chebským branám.¹⁷² Velkolepých slavností se kromě dalších významných hostů zúčastnil také okázale vystupující Mikuláš Opavský ve zlatistém šatu,¹⁷³ jenž svůj postoj vůči Závíšově straně demonstroval mimo jiné sňatkovou dohodou s římským králem prostřednictvím Rudolfovy příbuzné,¹⁷⁴. Slavnost byla zakončena již zmíněným Rudolfovým gestem, jímž české královské rodině uštedřil kvazimorální políček. Ta se tak vrátila do Prahy bez nové královny.

Královna vdova Kunhuta předčasně zesnula 9. září¹⁷⁵ 1285, příčinu její smrti bohužel neznáme, tradovanou tuberkulózu¹⁷⁶ nemáme doloženu. Zbraslavský kronikář Ota zaznamenal událost takto: „*Mrtvou pak pomazali a v kostele pohřbena byla svatého Františka... Proto je smutný náš král, i Závíš prolévá slzy, jeden pro matku truchlí, smrt manželky druhého kruší. Pláče tu oba dva a ovzduší plní svým nářkem.*“¹⁷⁷ Slavnostně byla pohřbena v Anežském klášteře, tehdy řízeném její dcerou Kunhutou, ovšem ve svatyni Salvátora, nikoliv v kostele sv. Františka.¹⁷⁸ Královnin hrob kryl opukový náhrobek, objevený roku 1901, na němž byla „*vyobrazena monumentální postava královny v životní velikosti, oděná podle francouzské módy do slavnostního, zřejmě korunovačního šatu... Královnin šat zčásti zakrýval dlouhý hermelínový plášť, uchycený na ramenech řemínkem se dvěma sponami tvaru gotického štítku s reliéfem dvouocasého lva. Vladařské atributy... dokládají, že Kunhutě přes její pohnuté životní osudy byla prokázána úcta patřící manželce českého krále a matce následníka trůnu... Typ Kunhutiny ryté náhrobní desky odpovídá typu královského náhrobku užívanému ve Francii během 13. století.*“¹⁷⁹

Je zřejmé, že královně vdově byly přes její životní peripetie během pohřebních obřadů i po nich přiznány veškeré znaky typické pro zemřelého člena panovnické rodiny. Podle

¹⁶⁹ Zbraslavská kronika, byť již psaná v době po zlepšení vztahů s králem Rudolfem, uvádí toto: „Když konečně byla okázale dokončena slavnost sňatku, odvedl římský král, předpokládaje u našich nějakou nepřízeň, svou dceru s sebou a král Václav se vrátil se svou matkou do Čech.“ (Zbraslavská kronika, s. 55)

¹⁷⁰ Rudolf Habsburský je doložen v Chebu k 25. a 28. lednu – RI VI č. 1877a a 1878.

¹⁷¹ Věno pojištěné zástavou na Chebsku vyplývalo již z 1. dodatkové smlouvy uzavřené mezi Přemyslem a Rudolfem v květnu 1277 (RBM II č. 1074, s. 450 a násl.). Nepřímo pak lze na připojení Chebska k českým zemím právě z titulu věna usuzovat např. ze Zbraslavské kroniky (Zbraslavská kronika, s. 125) nebo ze smlouvy uzavřené Albrechtem Habsburským a Václavem III. dne 18. srpna 1305 (Archivum Coronae regni Bohemiae (ACB): Tomi I Fasciculus 1., ed. Václav Hrubý, Praha, 1935, č. 76, s. 118 a násl.).

¹⁷² „Dále Závíš, který tam přišel s králem Václavem, pozoruje, že pro svou troufalost vzbudil proti sobě nevoli krále římského, nechtěl vejíti do města Chebu, nýbrž zůstal mimo městské hradby a sám si vědom viny chystal se s větší opatrností více na útěk než do společnosti s hodovníky.“ Zbraslavská kronika, s. 55

¹⁷³ RBM II č. 1337, s. 577 a násl.

¹⁷⁴ RI VI č. 1882

¹⁷⁵ Jindřich Heimburský uvádí 14. září (FRB III s. 320).

¹⁷⁶ Srov. např. ŠUSTA, s. 658 nebo HÁDEK, Cyril: Konec Přemyslovců v Čechách. Akropolis, Praha, 2006, s. 63

¹⁷⁷ Zbraslavská kronika, s. 55

¹⁷⁸ K tomu viz blíže SOUKUPOVÁ, s. 179.

¹⁷⁹ tamtéž, s. 181

Zbraslavské kroniky¹⁸⁰ matčin skon nesl těžce především syn Václav (došlo k němu jen dva roky od jejich opětovného shledání); zda se pohřbu zúčastnila i dcera Anežka, není jasné. Synu Janovi – Ješkovi byly pouhé asi tři nebo čtyři roky, tohoto roku přišel natrvalo o matku a o pět let později i o otce.

Pokud jde o Závišovu roli v životě mladého krále, zprvu se zdálo, že Kunhutina smrt na vztah mezi „jejími“ dvěma muži neměla vliv; je otázkou, zda si v tom okamžiku Záviš vůbec uvědomoval, jakým směrem by se mohl vyvíjet. Vratislav Vaníček správně upozorňuje, že „lze říci, že teprve poté (po Kunhutině smrti, pozn. autorky) začíná jejich společná státopisná a pacifikační činnost“.¹⁸¹ Jisté je, že ještě roku 1287 se Záviš těšil Václavově přízni; změna přišla pravděpodobně (také) v důsledku Závišova dalšího sňatku s Kunhutinou sestřenicí Alžbětou Kumánkou někdy v první polovině roku 1288,¹⁸² a vyvrcholila v létě roku 1290 Závišovou popravou. Každý z nás se může zamyslet nad tím, zda by k ní došlo, kdyby Kunhuta žila, to však není účelem tohoto článku.

Závěr

Zbývá to nejtěžší – pohlédnout na princeznu, královnu a královnu vdovu očima nezaujatýma a zhodnotit její nevšední život. Mnozí čeští historici měli v této otázce jasno – Kunhuta měla být neschopná prchlivá žena,¹⁸³ která před vlastním synem dala přednost mileneckému poměru... Nebo bylo vše jinak? Shrňme si jednotlivé události jejího života tak, jak je máme prokazatelně doloženy, a podívejme se na ně optikou doby.

Malou princeznu Kunhutu potkalo velké štěstí (myšleno z dynastického hlediska) v podobě vyvolení mocným českým králem Přemyslem za manželku. Údajně veliká kráska svého chotě jistě dostatečně reprezentovala, porodila mu následníka a nejméně dvě dcery, takže i v tomto ohledu můžeme její dráhu považovat za úspěšnou. Po zmatcích nastalých v důsledku bitvy na Moravském poli se nestáhla do ústraní a nenechala se vláčet dějinami, nýbrž sama se pokusila problematickou situaci řešit, byť ne zcela úspěšně. Za nejasných okolností se dostala z hradu Bezdězu, na němž však i nadále žil její jediný syn Václav, a uchýlila se na své vdovské statky na Opavsku, odkud se snažila prostřednictvím korespondence s římským králem pomoci svému synovi. Zde také došlo k jejímu sblížení s českým velmožem Závišem z Falkenštejna, jehož výsledkem bylo narození syna Ješka. Po Václavově návratu do vlasti v květnu roku 1283 se s ním brzy dostala do kontaktu a do rodiny přivedla i svého partnera, jenž se malému králi stal náhradním otcem i politickým rádce. V září roku 1285 Kunhuta zemřela...

Je třeba zdůraznit, že situace, která v Českém království zavládla po bitvě na Moravském poli, byla zcela nečekaná a těžko by se s ní vyrovnávaly i jiné státy. Problémy vzniklé (logicky) v důsledku smrti panovníka, jehož nástupce byl ještě dítě, zhoršovaly další faktory, jmenovně například neochotu či neschopnost Oty Dlouhého udržet na uzdě chování svých lidí, ale i některých českých představitelů, dále ne zcela silnou pozici Rudolfa Habsburského, který jako první měl mít (a zřejmě i měl) zájem na stabilitě Českého království, hospodářské i politické, snahu některých českých a moravských pánů z momentálního chaosu vytěžit co nejvíce, Přemyslovi klatba a vysoký věk obou autorit duchovních (pražský biskup Jan III. z Dražic zemřel již 21. října 1278, Bruno Olomoucký se sice zapojoval do pobitevních

¹⁸⁰ Zbraslavská kronika, s. 55

¹⁸¹ VANÍČEK, s. 396. O tažení na Moravu nás informuje Zbraslavská kronika (Zbraslavská kronika, s. 60 a 61) a také některé listiny, podle nichž je Václav doložen na Moravě mezi 18. listopadem 1285 (RBM II č. 1360, s. 587) a 2. dubnem 1286 (RBM II č. 1378, s. 594).

¹⁸² Vycházíme-li z narození Závišova syna, na jehož křtiny měl zvát kráله Václava na konci roku 1288 nebo počátku roku následujícího (srov. poznámky ke Zbraslavské kronice, Zbraslavská kronika, s. 428). Záviš je doložen v Praze 27. ledna 1288 (RBM II č. 1430, s. 617), poté se měl vypravit do Uher, zde nějakou dobu pobýt, vrátit se do Českého království a následně pozvat krále na křtiny (ohledně problematické chronologie výpravy do Uher i návratu zpět srov. např. VANÍČEK, s. 400 a násl.).

¹⁸³ Např. ŽEMLIČKA: Století s. 154 a 164

jednání a určitou dobu spravoval Moravu, nicméně zemřel již v roce 1281). Nevíme, zda z české královské rodiny vůbec kdo počítal s možností Přemyslovy smrti. I kdyby tomu tak bylo, tato obava pravděpodobně nevedla Přemysla k vytvoření reálných opor, které měly podržet královskou rodinu i celou zemi právě v případě jeho smrti na úrovni ne o mnoho nižší, než jaká zde byla za jeho vlády (alespoň ze situace po bitvě nic takového nevyplývá). Královna Kunhuta, vidouc nemohoucnost ostatních špiček ve státě, se snažila situaci řešit, jak nejlépe uměla. Fakt, že takové její kroky neměly žádoucí úspěch, je jinou stránkou věci. Bylo by však absurdní vinit z chaosu v zemi právě a pouze královnu vdovu, která navíc neměla v rukou reálnou moc, aby poměry v zemi zvrátila, pokud další představitelé situaci řešili stejně nebo vůbec. Nesmíme dále zapomínat na odlišné úkoly, které měla za standardního fungování státu plnit právě královna Kunhuta, a jaké náležely osobnostem politickým (ať světským, tak duchovním); zatímco přední šlechtici byli k politickým cílům odmalička vychováni a kromě správy vlastních majetků se často účastnili nejvyššího politického života ve státě, například prostřednictvím držby zemských úřadů, od špiček duchovních se očekával politický balanc mezi zájmy církve a státu, královnina úloha byla podstatně odlišná. Jak je zmíněno výše, šlo především o reprezentaci královského majestátu, politika jako taková měla být ženám víceméně zapovězena. Bylo by tedy nelogické chtít od ženy, která až do svých přibližně 33 let neměla jediný důvod podílet se na vládnutí či politice (pro tento názor nemáme ani podklady), aby najednou, pouze v důsledku smrti svého manžela, projevila mimořádné politické nadání.

Pokud jde o asi nejkontroverznější událost v jejím životě, tedy útěk či odchod z Bezdězu, musíme bohužel konstatovat, že nemáme tolik relevantních informací, abychom mohli tento čin zodpovědně zhodnotit a rozebrat. Dle mého osobního názoru šlo o „Sofiinu volbu“, výběr ze dvou špatných variant, z nichž první byla setrvání na hradě se svým synem víceméně bez jakékoliv možnosti ovlivnit dění v zemi i situaci právě syna Václava, a druhá znamenala jeho opuštění z důvodu domnělé lepší vyjednávací pozice mimo hrad. K tomu se samozřejmě přidávají domněnky týkající se eventuálního odchodu Václava s ní, který prostě z nám neznámého důvodu nevyšel. Odsouzení jejího vztahu se Závěšem potom považuji za výkřik morality v jinak nemorálním světě; nedělejme si iluze o manželské věrnosti středověkých panovníků, nadto již v době, kdy byli vdovci. Po žádném takovém nechceme, aby jedinou ženou v jeho životě byla právě a jen jeho manželka, ani aby po její smrti již kontakt s žádnou další ženou nenavázal, proč potom mnozí z nás za společensky mnohem únosnější chování (nahlíženo z dnešního hlediska) odsuzují právě Kunhutu?

Konečný názor si musí utvořit každý sám. Pro mě osobně je Kunhuta jednou z nejzajímavějších postav našich dějin, která v životě poznala výšiny i pády, jež si většina z nás asi neumí ani představit, přesto, nebo právě proto vzala život do svých rukou, odmítla roli tiché vdovy a snažila se v pro ženy tak svazujícím a diktujícím prostředí, jakým středověk zcela nepochybně byl, jít za svým cílem i přes společenské ústrky.

Prameny:

Archivum Coronae regni Bohemiae (ACB): Tomi V Fasciculus 1., ed. Václav Hrubý, Praha, 1935.

Benedicti minoritae dicti Chronica et eius continuatio. Ed. L. Dušek. In: Zakony Franciszkańskie w Polsce. Tom I. Franciszkanie w Polsce średniowiecznej, częśćs 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich. Kraków 1993.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) III ed. Antonín Boček, Olomouc, 1841.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM) IV ed. Antonín Boček, Olomouc, 1845.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB): Tomi V Fasciculus primus, ed. Jindřich Šebánek, Sáša Dušková. Academia, Praha, 1974.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB): Tomi V Fasciculus secundus, ed. Jindřich Šebánek, Sáša Dušková. Academia, Praha, 1981.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB): Tomi V Fasciculus tertius, ed. Jindřich Šebánek, Sáša Dušková. Academia, Praha, 1982.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB): Tomi VI Fasciculus primus, ed. Zbyněk Sviták, Helena Krmíčková, Jarmila Krejčíková. Academia, Praha, 2006.

Foedera, conventiones, literæ, et cujuscunque generis acta publica, inter reges. Ed. Thomas Rymer, Tomi I pars I et II 1745.

Fontes rerum Bohemicarum (FRB) Tomus III, ed. Josef Emler, Praha, 1882.

Kronika tak řečeného Dalimila. Úvod, stať o kronice, pozn. a rejstříky napsala a sestavila Marie Bláhová, ze staročeského originálu přeložila Marie Krčmová, přebásnila, doslov k překladu napsala a slovníček starších jmen a výrazů sestavila Hana Vrbová. Svoboda, Praha, 1977.

Monumenta Germaniae Historica – Constitutiones et acta publica, Tomus III. Hannover – Lipsko, 1904-1906.

Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chronikon (MGH Dt. Chron.), Tomi V Pars I., Hannover, 1890.

Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum (MGH SS), Tomus IX, ed. Georg Heinrich Pertz, Hannover, 1851.

Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum (MGH SS), Tomus XVII, ed. Georg Heinrich Pertz, Hannover, 1861.

Pokračovatelé Kosmovi. Úvod napsali Marie Bláhová a Zdeněk Fiala, z latinského originálu přeložili Karel Hrdina, Václav Vladivoj Tomek a Marie Bláhová. Svoboda, Praha, 1974.

PRAŽÁK, Richard: Legendy a kroniky Koruny uherské. Vyšehrad, Praha, 1988.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RBM) II. (1253-1310), ed. Emler, Josef, Praha, 1882.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RBM) IV. (1333-1346; Addenda et Corrigenda), ed. Emler, Josef, Praha, 1892.

Regesta Imperii (RI) VI 1273-1313, ed. Erste Abt. 1273-1291 Oswald Redlich, Innsbruck, 1898. Zweite Abt. 1291-1295 Vincenz Samanek, Innsbruck 1933-1935.

Zbraslavská kronika (Chronicon aulae regiae). Text kroniky přeložil František Heřmanský, verše Rudolf Mertlík, předmluvu napsal a odbornou revizi překladu provedl Zdeněk Fiala. Praha, Svoboda, 1976.

Literatura:

BAKALA, Jaroslav: Holasická provincie a formování opavského vévodství. Časopis Slezského muzea B 18, 1969.

DURDÍK, Tomáš: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Libri, Praha, 1999.

DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana: Anežka, vévodkyně rakouská, dcera českého krále. Mediaevalia Historica Bohemica, 2010, roč. 13, č. 1, s. 47-76.

HÁDEK, Cyril: Konec Přemyslovců v Čechách. Akropolis, Praha, 2006.

CHARVÁTOVÁ, Václav II.: král český a polský. Vyšehrad, Praha, 2007.

JAN, Libor: Běda zemi, jejíž král jest dítě

JAN, Libor: In Ordine Cruciferorum Christo militant. K osudům Ješka, syna Záviše z Falkenštejna a královny Kunhuty. Český časopis historický, 2000, roč. 98, s. 453-475.

JAN, Libor: Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy. Masarykova univerzita, Matice moravská, Brno, 2000.

kolektiv autorů, ed. Lenderová, Milena: Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha, Karolinum, 2002.

kolektiv autorů: Přemyslovci. Budování českého státu. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2009.

KOPIČKOVÁ, Božena: Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti: Interdisciplinární pojetí studia. Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 1992.

NOVOTNÝ, Václav: České dějiny dílu I. část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253-1271). Laichter, Praha, 1937.

PALACKÝ, František: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. B. Kočí, Praha, 1907.

SOUKUPOVÁ, Helena: Anežský klášter v Praze. Odeon, Praha, 1989.

ŠAROCHOVÁ, Gabriela: Radostný úděl vdovský. Dokořán, Praha, 2004.

ŠUSTA, Josef: České dějiny. Dílu II. část 1. Laichter, Praha, 1935.

VANÍČEK, Vratislav: Velké dějiny zemí Koruny české III. 1250-1310. Paseka, Praha-Litomyšl, 2002.

WIHODA, Martin: Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky. Český časopis historický 2001, roč. 99, s. 209-230.

ŽEMLIČKA, Josef: Přemysl Otakar II.: král na rozhraní věků. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2011.

ŽEMLIČKA, Josef: Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2005.

ŽEMLIČKA: Století posledních Přemyslovců. Panorama, Praha, 1986.